

UN ISTORIC
INCOMOD

Volume publicate la Humanitas:

- Istorie și mit în conștiința românească* (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011, 2017, ediție ilustrată)
- Jocul cu trecutul: Istoria între adevăr și ficțiune* (1998, 2002, 2008)
- Două secole de mitologie națională* (1999, 2002, 2005, 2011, 2017)
- Mitologia științifică a comunismului* (1999, 2005, 2011)
- Sfârșitul lumii: O istorie fără sfârșit* (1999, 2007)
- Pentru o istorie a imaginarului* (2000, 2006)
- România, țară de frontieră a Europei* (2002, 2005, 2007, 2012)
- Mitul democrației* (2003, 2007, 2013, 2020)
- Între înger și fiară: Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (2004, 2011)
- Jules Verne: Paradoxurile unui mit* (2005)
- Omul și clima: Teorii, scenarii, psihoze* (2005, 2017)
- Tinerete fără bătrânețe: Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi* (2006)
- Occidentul: O interpretare istorică* (2007)
- Napoleon III cel neîubit* (2008)
- „Germanofilia”: Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010, 2013)
- Franța, hegemonie sau declin?* (2010)
- Tragedia Germaniei: 1914–1945* (2010, 2012)
- Capcanele istoriei: Elita intelectuală românească între 1930 și 1950* (2011, 2012, 2016)
- Istoriile mele: Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012)
- Explorarea imaginară a spațiului* (2012)
- De ce este România altfel?* (2012, 2013, 2018)
- Eugen Brote (1850–1912): Destinul frânt al unui luptător național* (2013)
- Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine* (2013)
- Balcic: Micul paradis al României Mari* (2014, 2020)
- Primul Război Mondial: Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (2014)
- Dosarele secrete ale agentului Anton: Petru Comarnescu în arhivele Securității* (2014)
- Suveranii României: Monarhia, o soluție?* (2014)
- Maria, regina României, Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014–2015)
- Cum s-a românizat România* (2015)
- Mihai Eminescu, românul absolut: Facerea și desfacerea unui mit* (2015)
- Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)* (2016)
- Un joc fără reguli: Despre imprevizibilitatea istoriei* (2016)
- În jurul Marii Uniri de la 1918: Națiuni, frontiere, minorități* (2017)
- De la Dacia antică la Marea Unire, de la Marea Unire la România de azi* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Primul sfert de veac* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Al doilea sfert de veac* (2019)
- Întrebări fără răspuns (sau cu prea multe răspunsuri)* (2019)
- Românii și Europa: O istorie surprinzătoare* (2020)
- Scurtă istorie a dezastrelor naturale: Epidemii, cutremure și dereglări climatice* (2020)
- O privire teoretică asupra istoriei* (2022)
- De ce este România altfel? Zece ani mai târziu* (2022)

UN ISTORIC
32 INCOMOD
DE INTERVIURI
CU LUCIAN
BOIA

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Georgeta-Anca Ionescu
DTP: Corina Roncea, Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group Publishing

© HUMANITAS, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Boia, Lucian
Un istoric incomod: 32 de interviuri cu Lucian Boia. –
București: Humanitas, 2023
ISBN 978-973-50-7808-9
94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021.408 83 50, fax 021.408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Cuvânt înainte

Sunt adunate în paginile acestei cărți interviurile, reintitulate, pe care le-am acordat de-a lungul unui sfert de veac, mai precis din 1997 până în 2022 (cele mai multe în ultimul deceniu). Nu sunt toate – o ediție completă nici nu ar fi încăput într-un singur volum –, este însă o selecție cu totul reprezentativă pentru ideile și activitatea mea de istoric.

Mai toate aceste convorbiri pornesc de la cărțile pe care le-am publicat în perioada respectivă, și cu deosebire de la acelea care au stârnit cel mai mare interes, precum *Istorie și mit în conștiința românească* (1997), *Capcanele istoriei: Elita interbelică românească între 1930 și 1950* (2011), *De ce este România altfel?* (2012)... și multe altele, pe care nu le mai înșir.

Întrebările puse în cadrul interviurilor mi-au oferit posibilitatea să întregesc și să explic interpretările mele privitoare la istorie (probabil puțin cam neobișnuite în cultura românească). De fapt, privitoare nu doar la istorie, ci și la tot felul de alte subiecte.

Ce să mai spun? Cititorii să mă judece!

De pe Marte pe Terra

*Dialog cu Vitalie Ciobanu*¹

VITALIE CIOBANU Stimată domnule profesor, apariția cărții dumneavoastră *Istorie și mit în conștiința românească* (Humanitas, 1997) a trezit un mare interes și multe comentarii elogioase în presa culturală din România. Sentimentul meu și al multor cronicari este că veniți cu un discurs istoriografic pe care l-am așteptat de mai mult timp și care a răspuns în bună măsură unui orizont de așteptare conturat deja, din 1989 încolo. Vreau să vă întreb, la început, cum ați ajuns la elaborarea acestei sinteze, care au fost treptele intermediare către o carte atât de surprinzătoare în concluziile ei, deși cred că principala impresie degajată pe parcursul lecturii este o neobișnuită dezinvoltură a ideilor – suplețea demonstrației și, dacă-mi permiteți, foarte mult bun-simț.

LUCIAN BOIA Vă mulțumesc pentru aprecieri. Pot să spun că există două direcții care m-au condus spre această lucrare, două direcții pe care un timp le-am urmărit în paralel. Întâlnirea lor ulterioară a și „produs” volumul apărut la Editura Humanitas. Una dintre direcții privește *istoria*

1. Interviu publicat în *Contrafort*, anul IV, nr. 10–11 (36–37), oct.–nov. 1997, cu titlul „Nu am pornit un război împotriva miturilor. Scopul meu este de a le înțelege”.

istoriografiei. Este un curs pe care îl țin la Facultatea de Istorie încă din 1973. Deci de aproape un sfert de secol. Așa încât, primind acest curs, pe când eram încă tânăr asistent, a trebuit să mă pun la punct cu materia și am continuat să citesc și să reflectez asupra istoriografiei de-a lungul anilor. Să mă pun la punct cu istoria istoriografiei atât pe plan universal – și asta înseamnă enorm, de la Herodot și până astăzi –, cât și în contextul culturii românești.

Cealaltă direcție privește *imaginationul*. A existat un concurs de împrejurări ce m-a condus spre cercetări la care nu m-aș fi gândit în primii ani ai carierei mele. Cert este că ani de zile am cercetat problemele imaginarii fără să le raportez neapărat la istorie și la istoria istoriografiei. O primă tentativă în istoria imaginarii a fost cartea pe care am publicat-o împreună cu o colegă din Franța, de origine germană, Helga Abret. De fapt, de aici a pornit totul. Am ajuns împreună să colaborăm într-o zonă unde se puteau întâlni istoria cu literatura și cu istoria literară, istoria cu ficțiuni de tot felul. Am lucrat la un proiect legat de istoria marșienilor.

V.C. ...Istoria marșienilor?!

L.B. Istoria marșienilor. Vorbim despre imaginar, despre ficțiuni, așadar istoria fictivă a marșienilor. Cum bine știm, nici ficțiunea nu este „fictivă“, este fictivă într-un sens, dar, altminteri, odată ce se află în mintea oamenilor înseamnă că-i *reală*. Ce-i în mintea oamenilor este fictiv într-un sens. Până la urmă, ce gândim, ce simțim, ideile, proiectele, idealurile, obsesiile noastre sunt poate mai importante decât realitatea materială! Asta îl face pe om să fie om, și asta duce înainte aventura umană. Am cercetat această temă, aparent exotică, dar care în secolul al XIX-lea a concentrat interesul unor scriitori. Sunt cunoscute multe lucrări literare, cea mai celebră este cu

siguranță romanul lui Wells *Războiul lumilor*, care se așază pe terenul a numeroase ipoteze cu privire la planeta Marte și la ființele evolute, chiar mai evolute decât oamenii de pe Pământ, ce ar popula „Planeta Roșie“. Toate acestea sunt ficțiuni, dar nu există *ficțiuni inocente*. Este clar că se proiectau pe Marte tot felul de idei, prejudecăți, modele, idealuri și ideologii terestre. O asemenea umanitate fictivă n-a putut fi inventată la întâmplare sau fără nici un sens.

Am scris așadar, împreună cu Helga Abret, această carte care a apărut la o editură din München, Heyne Verlag, în 1984, sub titlul *Das Jahrhundert der Marsianer (Secolul marțienilor)*. Pornind de aici, am dezvoltat cercetarea privind imaginarul cosmic și am publicat, de data aceasta singur, prima mea carte din seria celor apărute în Franța, în 1987, la Éditions La Découverte, din Paris, lucrare intitulată *L'Exploration imaginaire de l'espace (Explorarea imaginară a spațiului)*, unde e vorba nu numai despre marțieni, ci și despre venusieni, selenieni și ce mai vreți dumneavoastră. Toată această extraordinară epopee spațială fictivă – amenajarea, popularea planetelor, moduri de organizare a diverselor civilizații – puternic încărcată cu ideologie terestră. În 1989, tot la Éditions La Découverte mi-a apărut o carte despre sfârșitul lumii, intitulată *La Fin du Monde: Une histoire sans fin (Sfârșitul lumii: O istorie fără sfârșit)*, în care am adunat dosarul sfârșiturilor de lume, bineînțeles, din nou, al sfârșiturilor *fictive* de lume, din Antichitate și până în prezent. Este o mitologie foarte complexă, intră în discuție, sigur, și fondul religios al problemei, dar și o mulțime de ipoteze filozofice, științifice, o întregă literatură de ficțiune, apoi stările colective, panica provocată de tot felul de alarme escatologice ș.a.m.d.

După prăbușirea comunismului, mi s-a părut firesc să scriu ceea ce, recunosc, n-aș fi îndrăznit să scriu înainte de 1989, și anume o carte despre comunism – un fenomen tratat prin aceeași grilă a imaginarului. Și mi-a apărut, tot în Franța, *La Mythologie scientifique du communisme (Mitologia științifică a comunismului)*, în 1993, o interpretare, cred eu, destul de originală a comunismului, pornind de la proiectul său științific, construit în spiritul secolului al XIX-lea – un secol care a avut o încredere nemărginită în știință, în ideea că poți să cunoști perfect lumea, să o transformi, așa cum vrei, prin puterea științei, prin cunoașterea legilor istoriei și capacitatea de a acționa în mod conștient și științific în sensul istoriei, în vederea construirii viitorului și a formării „omului nou“.

A patra carte, apărută în Franța, la Éditions Plon, în 1995, *Entre l'ange et la bête: Le mythe de l'homme différent de l'Antiquité à nos jours*, tratează mitul omului diferit din cele mai vechi timpuri și până astăzi. Am folosit ceva din *Explorarea imaginară a spațiului*, acolo însă era vorba numai despre extraterestri, acum m-a interesat omul diferit în totalitatea acestui fenomen. Cu alte cuvinte, construirea *celuilalt*, și nu a celuilalt oarecare, ci a unuia flagrant diferit de noi. Cum ajungem să inventăm oameni care ne seamănă, dar în același timp sunt extrem de diferiți. Sunt și nu sunt oameni, pot să ne fie superiori, și atunci mergem spre zei, spre supraoameni, sau inferiori, și atunci coborâm spre animalitate. Și astea sunt fie ficțiuni absolute, de la popoarele fabuloase ale Antichității până la extraterestri, fie deformări puternice, radiale ale unor prototipuri umane reale. Cel mai bun exemplu care se poate da, în sensul deformărilor pe care azi cu greu am reuși să ni le imaginăm, este *rasa neagră*, mai ales cum a fost văzută ea în secolele XVIII-XIX, negrul ajungând să fie considerat o verigă intermediară între

om și maimuță. Ceea ce a justificat în epocă sclavajul. Acest lucru a fost posibil pentru că negrii nu erau considerați chiar oameni, și atunci au putut fi tratați ca niște suboameni. Am încercat așadar să prezint dosarul complet al acestor deformări. De asemenea, am în curs de apariție o carte, tot în Franța, despre mitul longevității; este o idee obsedantă – prelungirea vieții, în sensul unei tinereți prelungite, „tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte“. E un mit care vine de foarte departe. Și am o altă lucrare cu un caracter mai general și mai teoretic, *O introducere în istoria imaginarului*, unde am încercat să așez lucrurile, să le clasez, să găsec anume reguli și structuri ale imaginarului.

În volumul meu de acum *Istorie și mit în conștiința românească*, așa cum vă spuneam, cele două direcții de studiu s-au întâlnit: preocuparea mea mai veche privind istoria istoriografiei, cu preocupările de imaginar, fiindcă, în fond, nici istoria nu scapă acestei treceri prin propriul nostru imaginar, nu scapă mai cu seamă – și cred că este lucrul cel mai important, cel mai semnificativ –, nu scapă de raporturile inevitabile cu ideologia. M-au interesat decriptarea discursului istoric și precizarea raporturilor și diferențelor esențiale dintre istoria așa cum a fost ea și istoria ca reprezentare, istoria ca discurs. Aici este o confuzie în mintea multora, inclusiv în mintea multor istorici care nu se apleacă nici ei prea meticolos asupra bazelor teoretice și metodologice ale profesiei lor. O confuzie între istorie și istorie. Pentru că folosim același cuvânt. *Istoria* înseamnă și istoria care a fost, înseamnă și „istoria“ pe care noi o reconstituim, discursul nostru despre istorie. Or cele două nu sunt echivalente și nu au cum să fie, după cum imaginea nu poate să fie același lucru cu obiectul.

v.c. Istorie obiectivă nu există...

- L.B. Istorie obiectivă nu există, iar reprezentarea istoriei reale nu este una singură, există o mulțime de asemenea reprezentări, doar dacă nu vrei să susții că ai dreptate absolută în propria ta reconstituire a istoriei și că toți ceilalți sunt în greșeală.
- v.c. Știm unde a dus o asemenea aberație...
- L.B. Să susții asta mi se pare o nebunie. Cu siguranță că unii sunt mai aproape de adevăr, alții mai departe – se poate discuta. Dar cert este că există o infinitate de reprezentări posibile, potențiale, ale unei singure istorii. Și de unde vin diferențele astea? Din faptul că între istoria reală și discursul nostru despre istorie se interpune această grilă a imaginarului, și mai ales ideologiile. Nu există istorie fără ideologie. Pe mine m-a interesat raportul dintre istorie și ideologie în societatea românească a ultimelor două secole. E o treabă pe care am făcut-o timp de câțiva ani cu studenții, am scos trei volume la Editura Universității din București, în urma unor colocvii pe care le-am organizat la Facultatea de Istorie: un volum intitulat *Mituri istorice românești* și alte două volume sub titlul *Miturile comunismului românesc*. Au fost pentru mine lucrări pregătitoare care m-au condus spre sinteza apărută recent la Humanitas. Au fost lucrări foarte atacate, trebuie să spun, pentru că și-au propus exact ceea ce spuneam mai înainte: disocierea între istoria reală și istoria-discurs, pe care mulți n-o acceptă, și decriptarea ideologică a istoriei care duce implicit la concluzia că privim trecutul din perspectiva prezentului și că adevăruri pe care mulți le consideră adevăruri absolute nu au cum să fie adevăruri „absolute“, sunt *adevărurile noastre*. Unele dintre ele sunt poate perimate și este cazul să privim trecutul și din alte perspective. Toată această analiză conducea la o critică a ideologiei naționale din secolul al XIX-lea prelungită în secolul XX, pentru că istoria noastră *asta* este, în esența

ei, aş spune, aproape în *totalitatea* ei. Un alt discurs istoric a mai existat la noi în anii '50, când s-au căutat anularea oricărei tradiții și prezentarea istoriei dintr-o perspectivă antinațională. O deformare care i-a permis apoi lui Ceaușescu să exacerbeze naționalismul. Mulți au considerat stratagema dictatorului drept o recuperare a istoriei noastre adevărate și au căzut în cursă, fiindcă Ceaușescu a exploatat, între altele, ideea de unitate perfectă a poporului român, pentru a-și așeza cât mai bine propria putere: toți românii uniți în jurul marelui conducător. Când Ceaușescu se referea la Burebista, de exemplu, el nu o făcea de dragul lui Burebista, ci vrând să arate că românii, încă de la strămoșii lor daci, au avut vocația unității în jurul unui mare conducător. Multă lume însă nu vrea să înțeleagă acest lucru și își închipuie că, dacă analizezi critic un asemenea mit, lovești în bazele ideologiei naționale românești. Și chiar asta a supărat în cărțile mele. De fapt, au sărit ca arși cei pe care eu nu mă sfiesc să-i numesc național-comuniști. Am fost atacat atunci în presă și pe postul național de televiziune, îndeosebi la emisiunea armatei, „Pro Patria“. S-au spus tot felul de minunății acolo, mi-au dedicat vreo trei emisiuni la rând, și sigur acuzația a fost de leznațiune. Mai mult, un militar a spus – și asta într-o țară care se pretindea democratică – că misiunea armatei pe timp de război este să apere granițele țării, iar pe timp de pace să apere istoria națională.

V.C. O enormitate!...

L.B. Exact. Specialiștii în istorie trebuiau de-acum încolo să fie cuminți și să asculte cuvântul de ordine al armatei. Această aberație a fost difuzată la o oră de maximă audiență la TVR 1. Așa încât, atunci când am scris *Istorie și mit în conștiința românească*, în cursul anului 1996 – am început-o prin martie și am terminat-o cu puțin înainte

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
De pe Marte pe Terra <i>Dialog cu Vitalie Ciobanu</i>	7
Un istoric atipic <i>Dialog cu Svetlana Cârstean</i>	27
Gata cu minciunile! <i>Dialog cu Laura Toma</i>	43
Dezorganizarea la români <i>Dialog cu Cătălin Pruteanu</i>	48
Despre <i>Capcanele istoriei</i> <i>Masă rotundă organizată de Dilema veche</i>	53
<i>De ce este România altfel?</i> <i>Dialog cu Rodica Palade</i>	64
Întârzieri românești <i>Dialog cu Vlad Stoicescu și Oana Dan</i>	81
O țară dereglată <i>Dialog cu Maria Capelos</i>	96
Despre istorie la <i>Deutsche Welle</i> <i>Dialog cu Cristian Ștefănescu</i>	100

Mitologii naționale	
<i>Dialog cu Armand Goșu și Octavian Manea</i>	109
Monarhia salvează România?	
<i>Dialog cu Dorina Călin</i>	122
Electorale	
<i>Dialog cu Andreea Ofițeru</i>	134
Nici republican, nici regalist, pur și simplu democrat	
<i>Dialog cu Cristian Pătrășconiu</i>	146
O Românie tot mai românească	
<i>Dialog cu Cristian Pătrășconiu</i>	156
Etnie și națiune: cazul românesc	
<i>Dialog cu Alexandru Lăzescu și Octavian Manea</i>	170
Nimic despre viitor	
<i>Dialog cu Caius Chiorean</i>	182
Eminescu, mitul suprem	
<i>Dialog cu Andreea Ofițeru</i>	197
Moștenirea comunismului	
<i>Dialog cu Lucian Popescu</i>	205
Interpretări ale istoriei recente	
<i>Dialog cu Eugen Istodor</i>	215
Despre comunismul à la roumaine	
<i>Dialog cu Magda Grădinaru</i>	222
Un secol de la intrarea României în Primul Război Mondial	
<i>Dialog cu Magda Grădinaru</i>	238
Istoria: complicată și imprevizibilă	
<i>Dialog cu Magda Grădinaru</i>	253
Contextul Marii Uniri	
<i>Dialog cu Magda Grădinaru</i>	268

România: o construcție națională solidă <i>Dialog cu Ramona Ursu și Octavian Manea</i>	284
Cum ne jucăm cu istoria <i>Dialog cu Andrei Manolescu</i>	294
Despre patriotism la români <i>Dialog cu Melania Cincea</i>	304
Scăparea de pușcărie ca proiect de țară <i>Dialog cu Medeea Stan</i>	310
Despre unitatea națională <i>Dialog cu Ramona Ursu</i>	322
Despre marile întrebări ale omenirii <i>Dialog cu Magda Grădinaru</i>	333
Despre credințele și rostul omului <i>Dialog cu Cristian Pătrășconiu</i>	345
Destinul european al României <i>Dialog cu Melania Cincea</i>	355
<i>De ce este România altfel? Zece ani mai târziu</i> <i>Dialog cu Magda Grădinaru</i>	359